

А. Б. Стефанишина,
аспірант, Університет банківської справи Національного банку України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

A.B. Stefanishyna,
postgraduate, the Banking University of the National Bank of Ukraine (city of Kyiv)

FEATURES SECURE FINANCIAL STABILITY OF DOMESTIC BANKS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Представлено стратегічні напрями якісної зміни базових компонентів банківського менеджменту для формування комплексу превентивних заходів щодо збереження фінансової стійкості кредитних організацій. Розроблено авторську методику оцінки фінансової стійкості комерційних банків в умовах глобальної економічної нестабільності на основі публічної звітності. Представлено методичні рекомендації щодо визначення вірогідності дефолта кредитної організації з урахуванням рекомендацій Базеля II.

Presented strategic directions qualitative change in the basic components of bank management to form a complex of preventive measures to preserve financial stability of credit institutions. A methodology for assessing the author's financial stability of commercial banks during the global economic instability based on public statements. Presented guidelines for determining the probability of default of the credit institution, taking into account the recommendations of Basel II.

Ключові слова: банк, банківський менеджмент, Базель II, фінансова стійкість, глобальна економічна нестабільність.

Key words: bank, bank management, Basel II, financial stability, global economic instability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні фінансові тенденції, що спостерігаються у світовому господарстві та відображаються в кожному окремому регіоні країни, ставлять перед банками величезну кількість проблем, однією з яких є збереження їх стійкого стану та розвитку. Перед вітчизняними кредитними організаціями, схильними до впливу зовнішнього середовища, стоїть завдання пошуку управлінських інструментів, що передбачають реалізацію раціональних антикризових заходів, спрямованих на стабілізацію темпів зростання базових показників їх діяльності. У зв'язку з чим актуалізується важливість якісної зміни компонентів банківського менеджменту, що дають змогу не тільки своєчасно оцінити фінансову стійкість кредитних організацій, а й сформуванню комплексу превентивних заходів щодо

її збереження. Слід зазначити, що підвищити ефективність системи управління покликаний планомірний контроль за оптимальністю, збалансованістю і стійкістю функціонування кредитної установи в розрізі всіх елементів, які формують ресурсний потенціал і визначають перспективи динамічного розвитку. Його методи та інструменти вимагають модернізації з урахуванням мінливих економічних умов. У той же час, необхідність вдосконалення механізму реалізації нових банківських технологій обумовлює доцільність наукового пошуку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми забезпечення стійкого фінансового розвитку банків в сучасних умовах глобалізації банк-

івського бізнесу досліджують такі вітчизняні науковці, як О.В. Дзюблук, В.М. Кочетков, Р.В. Михайлюк, С.А. Святко, В.П. Пантелєєв, О.В. Пернарівський, Л.Ю. Петриченко та ін. Відзначаючи значимість проведених вченими досліджень, слід зазначити, що ступінь наукової розробленості даної теми на тлі ускладнення сучасних умов ведення банківського бізнесу не можна вважати вичерпним.

Всі названі вище аргументи зумовлюють важливість логічного переосмислення досягнутих сучасною наукою результатів, дослідження методів оцінки фінансової стійкості комерційного банку, процедур їх практичного застосування і вироблення управлінських рішень з урахуванням особливостей функціонування в глобальному середовищі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є дослідження методів оцінки фінансової стійкості комерційного банку та визначення напрямів підвищення її рівня з урахуванням особливостей економічної нестабільності глобального фінансового простору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Базельський процес вдосконалення банківської діяльності розвивається у напрямі зміцнення стійкості комерційних банків. Загальна його мета — визначення комплексу заходів, які б максимально сприяли фінансово стабільному розвитку банків у національних економіках та на міжнародному рівні в цілому. Базельська система будується в контексті адекватного нагляду за діяльністю банків з позиції оцінки та обліку ризиків не тільки у сфері кредитування, але й у всіх сферах банківської діяльності. Мінімально необхідне регулювання банківської діяльності та відповідний нагляд є серед основних умов забезпечення фінансової стійкості. Це одна з фундаментальних тез Базельського процесу, якому в угоді Базель II приділяється особлива увага [1].

Основні ідеї розумного банківського нагляду були сформульовані в квітні 1997 р. у вигляді "Основних принципів ефективного банківського нагляду" [2]. Відповідно до цього документа банківський нагляд є частиною інструментарію, необхідного для підтримки фінансової стійкості комерційних банків.

Нові рекомендації комітету Базеля з банківського нагляду під назвою "Міжнародна угода виміру капіталу і стандартів капіталу: нові підходи" (Базель II) [1] є комплексним документом, що включає три компоненти:

— підходи до розрахунку достатності капіталу (перший компонент — Minimum Capital Requirements, Pillar 1). У рамках першого компоненту передбачено кілька варіантів методики розрахунку показника достатності капіталу для покриття кредитного, ринкового та операційного ризику. Існування кількох варіантів, орієнтованих на різні рівні розвитку фінансових ринків та практики управління ризиками, дає змогу органам банківського нагляду і банкам обирати підходи, що найповніше відповідають характеру банківських операцій та інфраструктурі національних

ринків. Базель II надає наглядовим органам певний рівень незалежності у використанні того або іншого підходу, що дає змогу адаптувати стандарти до різних умов національних ризиків;

— процедури нагляду за достатністю капіталу банків зі сторони органів банківського нагляду, що пов'язані з характером ризиків банківської діяльності та якістю внутрішніх систем їх оцінки (другий компонент — Supervisory Review Process, Pillar 2). Спираючись на характер та величину ризиків, що притаманні кожному окремому банку, а також адекватності його систем управління ризиками, орган банківського нагляду має право вимагати підтримки капіталу на рівні вищому за мінімально встановлений;

— вимоги щодо розкриття банками інформації про капітал та ризики з метою посилення ринкової дисципліни (третій компонент — Market Discipline, Pillar 3).

Для впровадження в Україні нових підходів щодо достатності капіталу, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду, необхідним є виконання певних умов, зокрема:

— розвинене законодавство, включаючи сферу банківського регулювання та нагляду;

— достатньо високий рівень загальної економічної стабільності;

— високий рівень загальноекономічної культури та культури банківської діяльності, зокрема;

— наявність надійної інформаційної бази про кредитоспроможність позичальників у динаміці за останні, як мінімум, 3—5 років або повний економічний цикл.

Повної відповідності цим критеріям (у тому числі в частині вимог щодо законодавства) в даний час немає і в деяких достатньо економічно розвинених країнах. Країни з ринками, що розвиваються, як правило, знаходяться ще далі від необхідних умов.

Національний банк України позитивно відносить до використання вітчизняним банківським співтовариством сучасних підходів, запропонованих Базелем II з метою розвитку культури управління ризиками та підвищення ринкової дисципліни. У цьому сенсі Базель II розглядається Національним банком України не тільки як авторитетні рекомендації органам банківського регулювання і нагляду, але й як рекомендації комерційним банкам. У середньотерміновій перспективі в Україні можлива реалізація IRB-підходу (підходу, що заснований на внутрішніх рейтингових системах кредитної організації) поряд зі створенням надійних баз даних рівня кредитного ризику, підвищення якості внутрішньобанківських систем управління та з урахуванням результатів застосування цього підходу в зарубіжній практиці, зокрема зарубіжними материнськими банками українських банків.

При формуванні нормативно-правової бази банківської діяльності Національний банк України орієнтується на кращі міжнародні стандарти банківського регулювання та нагляду. На думку експертів Міжнародного валютного фонду та Всесвітнього банку, в даний час система нормативно-правового регулювання українського банківського сектора значною мірою відповідає Базельським принципам. Зведені резуль-

тати оцінок, проведених міжнародними експертами в межах Програми оцінки фінансового сектора на основі традиційної класифікації рівня їх дотримання, були наступними.

Категорія "ДОТРИМУЄТЬСЯ" — Принцип 1 "Цілі, незалежність, повноваження і ресурси" в частинах "Правова основа" і "Правовий захист", Принцип 2 "Дозволена діяльність", Принцип 4 "Права власності".

Категорія "ПЕРЕВАЖНО ДОТРИМУЄТЬСЯ" — Принцип 1 "Цілі, незалежність, повноваження і ресурси" в частинах "Цілі", "Незалежність" і "Повноваження для забезпечення дотримання", Принцип 5 "Критерії інвестицій", Принцип 6 "Достатність капіталу". Принцип 7 "Кредитна політика", Принцип 8 "Оцінка позик і створення резервів на втрати за позиками", Принцип 9 "Ліміти на крупні кредитні ризики", Принцип 11 "Державний ризик", Принцип 12 "Ринкові ризики", Принцип 13 "Інші ризики", Принцип 14 "Внутрішній контроль і аудит", Принцип 18 "Документарний нагляд", Принцип 22 "Коригуючі заходи".

Категорія "ІСТОТНО НЕ ДОТРИМУЄТЬСЯ" — Принцип 1 "Цілі, незалежність, повноваження і ресурси" в частині "Обмін інформацією", Принцип 3 "Критерії видачі ліцензій", Принцип 10 "Кредитування пов'язаних осіб", Принцип 15 "Відмивання грошей". Принцип 16 "Візитний та документарний нагляд", Принцип 17 "Контакти з керівництвом банків", Принцип 19 "Перевірка інформації, що отримується в процесі нагляду", Принцип 21 "Стандарти бухгалтерського обліку", Принцип 23 "Глобальний нагляд на консолідованій основі", Принцип 24 "Нагляд в приймаючій країні", Принцип 25 "Нагляд за заставами іноземних банків".

Категорія "НЕ ДОТРИМУЄТЬСЯ" — Принцип 20 "Нагляд на консолідованій основі".

З метою подальшого наближення вітчизняних пруденційних вимог до Базельських принципів Національний банк України проводить роботу щодо вдосконалення нормативно-правової бази в сфері:

а) реєстрації та ліцензування банківської діяльності;

б) дистанційного нагляду (вдосконалення оцінки ризиків та фінансової стабільності банків, визначення оптимального режиму банківського нагляду, формування підходів до нагляду на консолідованій основі, розробка системи раннього попередження, що базується на даних документарного аналізу; все більше уваги приділяється реалізації принципу мотивованої (професійної) думки);

в) нагляду на місцях (інспекція кредитних організацій);

г) фінансового оздоровлення та ліквідації кредитних організацій.

Основним принципом вдосконалення системи регулювання банківської діяльності та банківського нагляду є впровадження міжнародно визнаних норм та міжнародного досвіду з урахуванням особливостей організації і функціонування українського ринку банківських послуг. Вимагає подальшого вдосконалення правова база консолідованого нагляду, зокрема в сфері складання консолідованої звітності та розрахунку на її основі консолідованих ризиків. Стрімкий

розвиток технологій дистанційного обслуговування, зокрема Інтернет-банкінга, вимагає правового регулювання такого роду діяльності та пруденційного обмеження пов'язаних з ним операційних ризиків, зокрема технологічного і правового.

Однією з основних причин втрати банками стійкості є низький рівень управління. Необхідно підвищити вимоги до власників та керівництва банків, щоб протидіяти участі в управлінні ними осіб з сумнівною репутацією або нестабільним фінансовим станом.

У той же час, закликаючи наглядові органи прискорити введення складних, сучасних підходів і забезпечити високий рівень прозорості банківської діяльності, Базельський комітет з банківського нагляду підкреслює, що зважаючи на проциклічність розвитку фінансової системи, проблему якої Базель II не вирішує, а навіть, навпаки, може посилити, існують побоювання з приводу того, що нові нормативи будуть ще більш проциклічними в порівнянні з діючими зараз. Це викликано тим, що регулювання фінансового сектора почне базуватися на чуттєвіших до ризику даних, які апіорі є циклічними. У періоди економічного піднесення, очевидно, відбуватиметься зменшення капіталу, оскільки зменшується кредитний ризик і зростає якість захисту і (або) забезпечення. У цьому випадку зменшення регулятивного капіталу спричиняє збільшення обсягів пропонованого кредитування, що й надає проциклічний імпульс. При економічному занепаді кредитний ризик зростає, якість захисту знижується, регулятивний капітал збільшується, унаслідок чого кредитна недостатність може наступити саме тоді, коли продуктивна діяльність вже сповільнюється і необхідним є вливання в неї фінансових ресурсів. Тому наглядовим органам слід розробити систему заходів, що здатні коригувати поведінку фінансових посередників відповідно до поточного етапу розвитку економіки країни.

Аналіз української практики показує, що найбільші вітчизняні комерційні банки використовують Базельські рекомендації з метою внутрішньої оцінки фінансової стійкості банків (свого банку, банків-партнерів, конкурентів), розрахунку окремих показників діяльності банку, розробки і застосування внутрішніх методик, в тому числі методик ризик-менеджменту тощо. За експертними оцінками великі вітчизняні банки здатні відповідати рекомендаціям Базельської угоди приблизно на 70%. При цьому, найбільшим чином ця відповідність проявляється по відношенню до I і II компонентів Базеля II та меншим чином по відношенню до III компоненту в частині транспарентності та розкриття інформації [3].

Далі наведемо розроблену нами та апробовану в одному з найбільших українських банків методику оцінки фінансової стійкості комерційних банків із застосуванням рекомендацій Базеля II (зокрема IRB-підходу).

Фінансова стійкість комерційного банку може бути практично визначена через розгляд сукупності показників його фінансового стану. З метою спрощення такого порівняння може застосовуватися інтегральна бальна оцінка показників фінансового стану банку, при якій залежно від суми набраних балів бан-

Таблиця 1. Показники формування рейтингу банків-резидентів

ПОКАЗНИКИ	Максимальна сума балів за позиціями
I. ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ ПОЗИЦІЙ	85
1. Динаміка і структура активів	10
динаміка активів	5
частка кредитного портфеля	5
2. Достатність, динаміка і якість капіталу	15
рівень достатності капіталу	5
динаміка капіталу	5
якість капіталу	5
3. Якість кредитного портфеля	15
концентрація кредитного ризику	5
частка прострочених позик	5
покриття резервами	5
4. Стійкість ліквідної позиції	20
запас і динаміка ліквідних активів	5
співвідношення високоліквідних активів та залучених коштів	5
динаміка грошових потоків	5
ринкова позиція по міжбанківським кредитам	5
5. Ресурсна база	20
частка коштів до запитання	5
залежність від міжбанківського ринку	5
ризик власних боргових зобов'язань	5
частка коштів нерезидентів	5
6. Ефективність діяльності	10
рентабельність активів	5
динаміка фінансового результату	5
II. ОЦІНКА ЕКСПЕРТНИХ ПОЗИЦІЙ	30
7. Кредитна історія	10
тривалість кредитної історії	5
активність співпраці	5
8. Ділова репутація банку	20
міжнародний рейтинг	10
позиція на ринку банківських послуг	5
структура акціонерів	5
ПІДСУМКОВА ОЦІНКА У БАЛАХ	$100 = \frac{7}{9} \times 90 + 30$

кам привласнюється певний рейтинг. Крім того, такий підхід дає змогу використовувати накопичену інформацію про міграцію рейтингів банків з метою кількісної оцінки ризику і визначення неочікуваних втрат (Unexpected Loss) відповідно до рекомендацій Базеля II (IRB-approach). Надані банкам рейтинги можуть також використовуватися з метою оцінки їх фінансового стану при формуванні резервів, а також визначення розмірів лімітів для проведення з ними міжбанківських операцій.

Методичні рекомендації щодо оцінки фінансової стійкості комерційного банку в умовах економічної нестабільності розроблені автором відповідно до чинних нормативних актів Національного банку України, а також сталих принципів роботи українських банків. При підготовці методичних рекомендацій враховані міжнародні підходи до оцінки фінансової стійкості кредитних організацій, а також принципи надання інформації про фінансовий стан та результати діяльності компаній, закладені в Міжнародних стандартах фінансової звітності (МСФЗ) [4]:

- принципи формування рейтингу (рейтингу контрагента) відносно українських та іноземних банків;
- перелік і порядок розрахунку показників, які використовуються для аналізу фінансового стану і оцінки ризиків певних аспектів діяльності банків та ступінь їх впливу на величину ризику;

— кількісні критерії для присвоєння рейтингу контрагента у вигляді бальної оцінки його фінансових і нефінансових позицій.

Розроблені методичні рекомендації використовуються на практиці в одному з найбільших українських комерційних банків для визначення фінансової стійкості контрагентів на міжбанківському ринку. Викладені в рекомендаціях підходи застосовуються для українських та іноземних банків, що робить Методику універсальною і бажаною в умовах глобалізації банківського бізнесу.

Зупинимось докладніше на основних принципах побудови рейтингу банків за даною методикою.

Рейтинг банку-контрагента визначається на основі комплексного аналізу його кредитоспроможності з використанням наявної у розпорядженні сукупності даних, важливих для визначення ступеня ризику на контрагента:

— рейтинг визначається виходячи з сукупної бальної оцінки фінансових та нефінансових позицій контрагента;

— фінансові показники, які обрані для характеристики різних аспектів діяльності контрагента, розраховуються із застосуванням підходів, що прийняті у міжнародній банківській практиці та закладені у МСФЗ;

— у випадку, якщо оцінка фінансових позицій банку-нерезидента проведена за даними звітності, що складена за національними стандартами фінансової звітності, сума одержаних балів коректується на коефіцієнт 0,8;

— оцінка надійності контрагента передбачає використання міжнародних кредитних рейтингів, наданих Moody's, S&P та Fitch.

У разі відсутності звітності банку-контрагента, що є дочірнім по відношенню до банку (фінансової компанії, фінансової групи-нерезидента), коли звітність консолідована в рамках звітності материнської організації, рейтинг такого дочірнього банку визначається з урахуванням наступних особливостей:

— за наявності у материнського банка інвестиційного кредитного рейтингу Moody's, S&P або Fitch дочірньому банку привласнюється внутрішній кредитний рейтинг на одну позицію нижче за внутрішній кредитний рейтинг материнської структури;

— за наявності у материнської структури спекулятивного кредитного рейтингу Moody's, S&P або Fitch або у разі відсутності у неї міжнародного кредитного рейтингу, надійність дочірнього банку оцінюється як "неприйнятна" (привласнюється внутрішній кредитний рейтинг на рівні "D") і ліміти на дочірній банк не встановлюються.

Стабільність банку-контрагента оцінюється як "неприйнятна" (привласнюється внутрішній кредитний рейтинг на рівні "D") і ліміти не встановлюються (у разі наявності лімітів обов'язковим є їхнє закриття) відносно банків-контрагентів, що задовольняють хоча б одному з наступних критеріїв:

- немає даних фінансової звітності в обсязі вимог справжніх Методичних рекомендацій по нерезидентах протягом більше 19 місяців (звітність, що підтверджена аудитором), по резидентах — більше 3 місяців до дати присвоєння рейтингу;

— контрагент має неурегульовані (прострочені) платежі перед клієнтами і (або) перед іншими учасниками ринку через недостатність коштів на кореспондентському рахунку на дві і більше звітні дати поспіль;

— контрагент має міжнародні кредитні рейтинги S&P і/або Fitch нижче за рівень CC або Moody's нижче за рівень Ca;

— контрагент є резидентом країни, що має суверенний рейтинг S&P і (або) Fitch нижче за рівень CCC або Moody's нижче за рівень Caa2;

— щодо фінансової звітності контрагента аудитором висловлена думка про неможливість підтвердження її достовірності (негативний висновок) або сумнів щодо можливості банку продовжувати свою діяльність і виконувати свої зобов'язання протягом, як мінімум, 12 місяців;

— капітал банку (для банків-нерезидентів — Total capital) протягом останнього звітного періоду знизився у результаті збитків більш ніж на 30%;

— достатність капіталу банку, розрахована відповідно до вимог Базельського комітету з банківського нагляду (Total BIS capital ratio), є нижчою рівня 8% або нижчою за мінімальний рівень, встановлений національними органами пруденційного нагляду;

— відносно контрагента (щодо українських банків) застосовуються заходи щодо запобігання банкрутства або є підстави для застосування таких заходів, визначених Законом України "Про банки та банківську діяльність" [5];

— існує підтверджена інформація, що негативно характеризує ділову репутацію банку або її топ-менеджерів.

Кількісна оцінка фінансових і нефінансових позицій банку-контрагента базується на таких положеннях. Фінансові або нефінансові позиції контрагента можуть характеризуватися декількома показниками і оцінюватися сумою наданих їм балів. Кількісна оцінка окремих показників, що формують рейтинг контрагента, здійснюється з використанням балів у діапазоні від 0.0 до 5.0, з урахуванням десятих значень бальної оцінки. При цьому 5.0 є якнайкращою бальною оцінкою показника, 0.0 — якнайгіршою відповідно. У деяких показниках використовується бальна оцінка 0.0, що означає якнайгіршу оцінку (не більше "0.0") для всієї позиції (табл. 1).

Надання показнику відповідного балу здійснюється виходячи з формалізованих критеріїв, обраних у якості порогових значень, що найадекватніше відображають з позиції Методичних рекомендацій той або інший аспект діяльності контрагента.

Показники, що використовують для визначення рейтингу банків-контрагентів, розраховуються на наступну звітну дату (на основі найбільш актуальної звітності) по відношенню до дати визначення рейтингу і (або) за звітний період.

Рейтинг банку-резидента формується виходячи з сукупної бальної оцінки таких фінансових і експертних (нефінансових) позицій, обраних у якості найбільш значущих для визначення ступеня кредитного ризику на банк:

I. Фінансові позиції:

1) динаміка і структура активів;

2) достатність, динаміка і якість капіталу;

3) якість кредитного портфеля;

4) стійкість ліквідної позиції;

5) ресурсна база;

6) ефективність діяльності;

II. Експертні (нефінансові) позиції:

7) кредитна історія;

8) ділова репутація банку.

Загальна схема побудови бальної оцінки фінансових і експертних позицій банків-резидентів є наступною: сукупна сума балів за фінансовими позиціями зважується на корегуючий коефіцієнт k (коефіцієнт дорівнює $7/9$) в залежності від кількості використаних показників, а експертні позиції враховуються у повному обсязі (коефіцієнт дорівнює 1).

$$R = \frac{7}{9}F + E \quad (1),$$

де R — підсумкова сума балів за всіма позиціями, F — сукупна сума балів за фінансовими позиціями,

E — сукупна сума балів за експертними позиціями.

Загальна схема формування рейтингу банків-резидентів полягає в тому, що сукупна бальна оцінка є сумою балів за фінансовими позиціями, зваженими на корегуючий коефіцієнт, і експертними позиціями, врахованими у повному обсязі.

ВИСНОВКИ

Представлені методичні рекомендації щодо оцінки фінансової стійкості комерційних банків дають змогу за офіційною публічною звітністю визначити вірогідність дефолта кредитної організації, а також прогнозувати її подальший фінансовий стан з урахуванням рекомендацій Базеля II (IRB-approach). Основні положення методичних рекомендацій можуть бути використані банками при оцінці фінансового стану банків-контрагентів, для аналізу своєї діяльності та при виборі партнерів на міжбанківському ринку, а також зовнішніми користувачами банківських послуг.

Література:

1. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework. Basel Committee on Banking Supervision. — Basel. — Updated November 2005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bis.org

2. Core Principles for Effective Bank Supervision [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bis.org/list/bcbs/tid_25/index.htm

3. Дослідження корпоративного управління в банківському секторі України. — Нью-Йорк: Міжнародна Фінансова Корпорація, 2004. — 21 с.

4. Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.buhgalter911.com/Res/MSFZ/MSFZ1.pdf

5. Закон України "Про банки та банківську діяльність" № 2121 — III від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>

Стаття надійшла до редакції 07.04.2013 р.